

PETAR PUHMAJER
povjesničar umjetnosti, viši konzervator
u Hrvatskom restauratorskom zavodu

Barokne palače u Varaždinu

doktorska disertacija

Mentor: dr. sc. Katarina Horvat Levaj

Rad je obranjen 9. listopada 2012. na
Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu,
pred povjerenstvom:

dr. sc. Dubravka Botica, doc.

akademik Vladimir Marković, red.prof. u miru

dr. sc. Andrej Žmegač, znan. savj.

SAŽETAK

Palače 17. i 18. stoljeća u Varaždinu najveći su i najkvalitetniji fond gradske svjetovne arhitekture baroknog razdoblja u kontinentalnoj Hrvatskoj. Disertacija se bavi proučavanjem njihovih razvojnih, oblikovnih, stilskih i tehničkih obilježja u kontekstu hrvatske i srednjoeuropske barokne arhitekture. Težište je na analizi procesa i okolnosti izgradnje varaždinskih palača te njihovu tipološkom određenju prema prostornim i oblikovnim značajkama. Pri određenju tipologije, uzete su postavke Carla Giulija Argana, prema kojima se utvrđivanje arhitektonskog tipa temelji na činjenici da postoji niz građevina koje su formalno i funkcionalno srodne, a obrazac je izveden iz skupine formalnih varijanti na zajednički temeljni oblik. Tako su u kontekstu prostorne organizacije varaždinskih palača uočena dva osnovna načela, utemeljena na distribuciji prostorija u odnosu na osnovnu komunikaciju, a to su nizanje i grupiranje. Ranije načelo je nizanje, koje se kod jednokrilih građevina ostvaruje na način da su prostorije prizemlja nanizane uz osovinski položenu vežu koji je povezivala ulicu i dvorište, a na katu u njegovoj osi hodnik iz kojeg se ulazi u prostorije. Ovakva je organizacija bila određena karakterističnim dugačkim i uskim parcelama položenima kraćom stranom uz ulicu, koje dominiraju u urbanističkoj matrici gradova

tijekom srednjeg vijeka, a zadržavaju se katkad sve do 18. stoljeća. U Varaždinu i Hrvatskoj niz takvih primjera sačuvan je iz 17. stoljeća, osobito u svjetovnoj arhitekturi, a nalazimo ga kod palače Patačić (1669.) i palače Wassermann-Kreuz. Kod višekrilnih građevina, javlja se drugi tip prostorne organizacije nizanjem, koje se također realizira s obzirom na format parcele. U 16. i 17. stoljeću dolazi do okrupnjavanja parcela, koje su sada prema ulici položene svojom dužom stranom. Novi objekti koji se na njima podižu smješteni su glavnim krilom uz ulicu te lateralnim krilima prema dvorištu. Porijeklo ovakvog tipa organizacije seže u Italiju do firentinskih palača 15. stoljeća, a njegova se pojava u srednjoj Europi može povezati s dolaskom talijanskih majstora u 16. stoljeću. Tlocrt je zasnovan na pravokutnom ili kvadratnom obliku s četiri krila koja zatvaraju unutrašnje dvorište, pri čemu krila čine jednostruki nizovi prostorija uz arkadni hodnik. Takvom je organizacijom obilježen početak izgradnje reprezentativne stambene arhitekture. U Varaždinu će ona kontinuirati kroz čitavo 17. i 18. stoljeće pa sve do početka 19. stoljeća te će biti karakterističan za palaču Prašinski Sermage (17.–18. st.), palaču Patačić-Puttar (18. st.), palaču Drašković (17. st., obnovljena sredinom 18. st.), palaču Erdödy (prije 1765.) i palaču Erdödy-Oršić (1805.). Bitna novina koju je donijelo barokno doba, a povezana je s potrebom za funkcionalnijim i udobnijim životnim prostorom, u arhitekturi palača značila je formiranje grupa prostorija organiziranih poput stanova. Njihove su najranije pojave u Francuskoj u 17. stoljeću, u arhitekturi pariških gradskih palača, tzv. hotela (*hotel particulier*), dok se Beču javljaju osamdesetih i devedesetih godina 17. stoljeća, a u drugim austrijskim gradovima nešto kasnije. U Varaždinu se zapažaju tek u drugoj polovici 18. stoljeća, ali na relativno velikom broju palača: pavlinski majur (1760.), palača Zagrebačkog kaptola (1760.–63.), palača Petković (oko 1767.), palača Varaždinske županije (1769.), palača Keglević (1774.–75.), Hinterholzer (1771.–72.), Janković (oko 1775., nadogr. u 19. st.), Herzer (1791.–95.) i Eggersdorfer (oko 1807.). Stariji i mlađi tipovi prostorne organizacije palača vremenski se isprepliću, pa iako će pojedina skupina biti karakteristična za

određeno razdoblje, općenito se može zaključiti kako je renesansno doba polazište razvoja palača koje imaju prostorni niz, dok je barokno doba za one koje imaju prostornu grupu.

Osim prostorne organizacije, pročelja također pokazuju na izvjesne tipološke obrasce, koje su uglavnom invencija baroknog razdoblja, a riječ je o raščlambi rizalitima. Taj je princip raščlambe utemeljen, prema C. Norberg-Schultzu, na dominaciji i subordinaciji elemenata, koja se očituje na razini cjelokupnog volumena, pojedinih njegovih segmenata, ali jednako i u dekoraciji, pri čemu pročelje redovito ima reprezentativni karakter, bogato je urešeno i predstavlja vizualni identitet ne samo zgrade, nego i ulice i trga.

Pročelja mogu imati jedan ili tri rizalita, što je slučaj kod većine obrađenih palača, dok u Varaždinu izostaju dvorizalitna rješenja. Osim rizalita, kao element raščlambe javlja se erker i to kao središnji element dvije ugaone palače, palače Patačić i Patačić-Puttar, a gdje se, kao i kod rizalita, na isti način izražava ideja raščlambe i naglašavanja elemenata. Izdvojeni slučaj u koncepciji raščlambe predstavlja gradska vijećnica s tornjem, koja je u osnovi građevina 15. stoljeća, ali se u 18. stoljeću nadograđuje te dobiva izgled reprezentativne palače, pri čemu toranj preuzima ulogu najvažnijeg i najistaknutijeg elementa raščlambe.

Koncepti prostornih i oblikovnih rješenja varaždinskih palača nisu proizvod lokalne sredine, nego zbir različitih arhitektonskih iskustava koji su ostvareni u tada najvećem gradu kontinentalne Hrvatske, ali koje nalazimo i drugdje u Hrvatskoj te izvan njenih granica. Budući da je sjeverozapadna Hrvatska više stotina godina bila pod utjecajem Austrije, napose Štajerske, čija joj je blizina u političkoj, gospodarskoj i kulturnoj sferi bila od presudnog značenja, djelovanje štajerskih majstora imalo je ključnu ulogu u graditeljstvu na području sjeverozapadne Hrvatske. Dolazak štajerskih arhitekata, u prvom redu vojnih graditelja u 16. stoljeću, a kasnije i graditelja većih radionica iz Graza i Maribora, imao je utjecaj na domaće graditeljske cehove te značio prenošenje i razmjenu iskustava oblikovne i tehničke prirode, a koja su snažno vidljiva i u arhitekturi varaždinskih palača 17. i 18. stoljeća.